ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 1, številka 2, junij 1997 · ISSN 1408-2969

RAZPRAVE

Bojan Borstner

Realizmi – razlike so očitne

Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

Citiranje: Bojan Borstner, »Realizmi – razlike so očitne«, *Analiza: časopis za kritično misel* 1, št. 2 (1997): 3–15.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Bojan Borstner
Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

REALIZMI - RAZLIKE SO OČITNE

Razprave o tem, kaj obstaja stvarno, so se običajno povezovale z razpravami o tem, kaj lahko spoznamo in kako to upojmimo, konceptualiziramo. Pogostokrat je prišlo do neupravičenega mešanja obeh nivojev, nivoja obstoja in nivoja spoznavanja tistega, kar obstaja, tako da so čisto ontološka vprašanja dobivala epistemološko podobo in obratno. Zato so se lahko za realiste, zagovornike stvarnega obstoja bistnosti različnih vrst, razglašali posamezni filozofi, katerih pozicije so se, ontološko gledano, razlikovale kot noč in dan. V tekstu se skozi obliko dialoga predstavijo razlike med idealističnim realizmom, internim realizmom in metafizičnim realizmom, ki temeljijo predvsem na različnem statusu stvarnosti v odnosu do spoznavajočega subjekta. V sklepnem delu so pojasnjeni razlogi za sprejetje metafizičnega realizma kot pozicije, ki zagotavlja najboljšo možno strategijo v interpretaciji človekovega odnosa do stvarnosti.

Ključne besede: ontologija, stvarnost, realizem.

Razprave o tem, kaj obstaja stvarno, so se običajno povezovale z razpravami o tem, kaj lahko spoznamo in kako to upojmimo, konceptualiziramo. Pogostokrat je prišlo do neupravičenega mešanja obeh nivojev, nivoja obstoja in nivoja spoznavanja tistega, kar obstaja, tako da so čisto ontološka vprašanja dobivala epistemološko podobo in obratno. Zato so se lahko za realiste, zagovornike stvarnega obstoja bitnosti različnih vrst, razglašali posamezni filozofi, katerih pozicije so se, ontološko gledano, razlikovale kot noč in dan. V tekstu, ki sledi, bom poskušal skozi dialog osvetliti razlike med tremi realističnimi pozicijami: idealističnim realizmom, ki ga zagovarja B, internim realizmom, ki ga zagovarja P, in metafizičnim realizmom, ki ga zagovarjata A in tudi P v zadnjem delu dialoga. Za pomoč v preseganju idealistične pozicije bom uporabil še M-ja, ker nam pokaže možno strategijo premagovanja idealizma, čeprav njemu to dejansko še ne uspe. Kljub temu da se prvi dve poziciji v določenih pogledih zelo razlikujeta, imata skupno značilnost, da predpostavljata, da teorija spoznavanja in upravičevanja letega že implicira zanikanje obstoja stvarnega sveta, neodvisnega od človekovega zanimanja in kategoriziranja. Zagovorniki metafizičnega realizma pa sprejemajo

možnost obstoja stvarnosti, ki je neodvisna od mišljenja in jezika, ter hkrati dopuščajo tudi možnost spoznanja (vsaj dela) strukture te stvarnosti, kot je na sebi, ontološko neodvisna od spoznavajočega.

Sedim na terasi in opazujem zelenico, na kateri je nekaj okrasnih grmov. Nenadoma se pod enim od grmov začne nekaj premikati. Presenečeno opazujem to premikanje. Naenkrat pa me prešine: "Saj to je mačka." Ker nisem ravno prijatelj mačk, poskušam narediti nekaj, kar bi mačko odgnalo izpod grma. Primem kozarec z vodo in vodo pljusknem proti mački. Mačka nemudoma zbeži. Pomirjen se vrnem na teraso in začnem premišljati.

Prijatelji pravijo, da sem realist. Če je to res, potem sem takrat, ko sem opazil, da se pod grmom nekaj premika, in me je prešinilo, da je pod grmom mačka, moral biti prepričan, da mačke obstajajo in da je tisto nekaj, kar se premika, primerek mačke. Zadovoljen sem, vendar moje zadovoljstvo zmoti pridušen šepet, ki prihaja iz daljave. "Natančno to trdim tudi sam." "Kdo pa si ti?" vprašam. "Ali me ne spoznaš?" "Ne, moral boš povedati kaj več, da bom lahko vedel, kdo si." "Dobro, poskusiva."

B[1]: Začniva s tvojim opisom dogajanja pod grmom. Praviš, da si zaznal, da se je naenkrat nekaj začelo premikati in da te je nato prešinilo, da je tisto, kar se premika, mačka. Kot najbrž veš, to sprejemam tudi sam. Vendar pa te moram opozoriti, da je tisto, kar je v tej zaznavi zanimivo, ravno vprašanje narave tistega, kar se je premikalo pod grmom. Pravim, da mačka obstaja, vendar menim s tem samo to, da bi to mačko lahko zaznal, če bi bil sam na terasi in bi opazoval dogajanje pod grmom. Ker pa si bil ti tam in si jo zaznal, potem mačka je. Mačkina bit je ravno v tem, da je zaznana ali spoznana - obstaja torej takrat, kadar jo dejansko zaznavam, ali pa takrat, kadar je v katerem koli ustvarjenem duhu ali pa v duhu neke večne duhovne bitnosti.

A[2]: Že vem, kdo si. Si tisti, ki trdi, da zaznavne lastnosti (kvalitete) posameznih fizičnih predmetov niso ničesar drugega kot "predstave" v duhu.

B: Zelo blizu resnici si, vendar morava razčistiti najprej, kaj je zame "predstava". Morda bi bil bolj ustrezen izraz za to čutni vtis. Da ne bi nastale še dodatne težave, bom izraz pojasnil s tvojim primerom. Ko si bil na terasi, si opazoval dogajanje na vrtu. Videl si, da se nekaj pod grmom premika. Imel si torej neko vizualno izkustvo o tistem nekaj, kar se je premikalo - na primer o obliki. To izkustvo o obliki bi lahko imel tudi, če pod grmom ne bi bilo mačke. Enako lahko ugotovimo tudi za katero koli drugo lastnost, zaznanljivo z našimi čutili, tistega nekaj, kar se premika pod grmom. Torej je jasno, da so vse lastnosti mačke zgolj predstave/čutni vtisi, ki pa vedno zahtevajo, kot si pravilno ugotovil že sam, zaznavajoče (duha), ki ima te predstave/čutne vtise.

[1] B predstavlja prirejenega G. Berkleya. Izvirne Berkleyeve misli o teh vprašanjih lahko najdete v Razpravi o načelih človeškega razuma (predvsem čl. 1 - 33) in v Treh dialogih med Hylasom in Philonousom (predvsem Prvi dialog). Obe deli sta v Berkeley (1976).

[2] A predstavlja avtorjev poskus spraševanja o posameznih pozicijah, ki je na mnogih mestih prilagojeno potrebam pojasnjevanja teh drugih pozicij in ne predstavlja dosledno tistega, kar zagovarjam sam. Če pa vas zanimajo moja posamezna stališča o teh vprašanjih, potem boste morali prebrati mojo knjigo Problemi realizma (predvsem prvo poglavje, Borstner 1995), kar pa bo zahtevalo malo več miselnega napora, kot ga zahteva prebiranje tega teksta.

A: Fizični predmeti tako niso nič drugega kot njihove zaznavne lastnosti - so skupki zaznavnih lastnosti. Ker pa so zaznavne lastnosti lahko le v tistem, ki jih zaznava - duhu, potem je nujno, da niso fizični objekti nič drugega kot zgolj predstave/čutni vtisi v duhu.

B: Natančno to sem ti hotel dopovedati. Zakaj me gledaš tako skeptično? Ali nisva začela razgovora z vprašanjem o obstoju mačke, ki se premika pod grmom.

A: Že, že, vendar je mačka, o kateri ti govoriš, mačka, katere obstoj je odvisen od duha, ki zaznava ali si predstavlja.

B: Sedaj si začel mešati vprašanja. Najprej je bilo vprašanje o obstoju mačke. Strinjala sva se, da tisto nekaj, kar se je premikalo pod grmom, mačka, obstaja. Pri tem pa me sploh ne zanima novo vprašanje, ki ga zastavljaš - ali je obstoj mačke odvisen/neodvisen od duha.

A: Ker ne bi želel, da se po nepotrebnem sporečeva, analizirajva tvoj argument. V prvi premisi, in moji formulaciji nisi oporekal, trdiš, da zaznavne lastnosti fizičnih predmetov niso ničesar drugega kot predstave/čutni vtisi v duhu. V primeru mačke, ki ima določeno zaznavno lastnost (obliko), bi to pomenilo, da lahko rečemo “Mačka je podolgovata”. Toda, če velja tisto, kar ti trdiš, potem ne moremo reči tega, ampak zgolj “Mačka izgleda podolgovata zame”. Jasno je, da “je podolgovata” in “izgleda podolgovata zame” ne pomenita istega. Stvar je lahko podolgovata, ne da bi izgledala podolgovata zame, in obratno - lahko izgleda podolgovata zame, ne da bi bila podolgovata. Torej si neupravičeno izenačil zaznavne lastnosti in predstave/čutne vtise, kar pa pomeni, da je izhodiščna premisa napačna.

B: Še vedno mešaš zadeve. Mene zanima mačka, ki si jo zaznal pod grmom, in nič drugega. Toda, da ne boš imel preveč pomislekov, si poglejva še dodatno podkrepitev za moj argument. Sosedov Janez, vaški pijanček, mi je včeraj znova pripovedoval o prelepih belih miškah, ki jih vidi, kadar je pijan. Vzemiva, da je njegovo videnje belih mišk ena od oblik halucinacije. Bele miši so torej predmet njegove halucinatorne zaznave.

A: Res je, vendar ne spreglej, da so ti predmeti, bele miške, le predstave/čutni vtisi v Janezovem duhu.

B: Tega nikakor ne zanikam, vendar me zanima, kaj bi rekel takrat, če bi Janezu v stanju pijanosti prinesli polno kletko laboratorijskih belih miši.

A: Janez bi v tem primeru imel natančno enako zaznavno izkušnjo, kot jo ima v svojih halucinacijah, vendar bi sedaj zaznaval stvarne bele miši.

B: Čudovito. Strinjaš se torej, da moramo tudi v primeru stvarne, resnične zaznave ugotoviti, da neposredni predmeti zaznave niso nič drugega kot naše lastne predstave/čutni vtisi.

A: Zdi se, da si zadel žebljico na glavico, vendar me sedaj zanima odgovor na vprašanje, kakšen pa je odnos med fizičnimi predmeti, stvarmi v svetu, in našimi predstavami/čutnimi vtisi.

B: Ponujata se dva odgovora. Najprej zdravorazumski: fizične stvari povzročajo naše predstave/čutne vtise in so neodvisne od njih, čeprav pa je res, da jih ne moremo zaznavati drugače kot s pomočjo - posredovanjem - naših predstav/čutnih vtisov.

A: Dober odgovor, vendar se ti z njim ne moreš strinjati, saj bi tako zanikal tezo o mački kot zgolj skupku naših predstav/čutnih vtisov.

B: Zakaj misliš, da je odgovor dober? Če sprejmeš, da fizični predmeti povzročijo predstavo/čutni vtis v našem duhu in da sami niso nikoli neposredni predmet zaznave, potem se nujno zastavi vprašanje, kakšni pa sploh so fizični predmeti. Ali so podobni predstavi?

A: Nikakor ne. Fizični predmeti imajo lastnosti, ki jih predstave/čutni vtisi nimajo. Pri tem mislim na razsežnost, obliko, gibanje, trdnost, število. Morda sem katero še spregledal in jo bom dodal še kasneje.

B: Ne vem, če boš samo s temi lastnostmi lahko opisal tisto, kar je bilo pod grmom - mačko namreč.

A: Tega niti nisem nameraval. Znano je, da so še druge lastnosti, kot so barva, okus, vonj, toplo in hladno, ki pa niso lastnosti fizičnih predmetov, ampak so lastnosti naših predstav/čutnih vtisov in so zato subjektivne.

B: Ali praviš, da tem drugim lastnostim izven predstav/čutnih vtisov nič ne ustreza? Če to drži, potem bi bilo zanimivo čuti, kako nastanejo?

A: So rezultat delovanja prvotnih lastnosti, ki so lastne fizičnim predmetom.

B: Vendar pa si rekel, da si fizičnih predmetov ne moremo predstavljati, ne da bi si hkrati predstavljali tako imenovane prvotne in druge (sekundarne) lastnosti. Stvari pod grmom si na primer ne bi mogli predstavljati samo podolgovate, ne pa tudi obarvane. Če so prvotne lastnosti neločljivo združene s sekundarnimi, potem iz tega nujno sledi, da obstajajo zgolj v duhu, ker sekundarne, kot si trdil prej, drugje po definiciji ne morejo obstajati. Pri tem te moram opozoriti še na dejstvo, da tvoje razlikovanje med objektivnimi in subjektivnimi lastnostmi ni utemeljeno. Spomni se, kako si me prepričeval prejšnji teden, ko sva z Gore opazovala jezero globoko pod nama, da ima ovalno obliko, čeprav oba natančno veva, da je okroglo. V čem je torej razlika med obliko in na primer barvo?

A: Res je, da sem imel občutek, da je jezero ovalno in ne okroglo, vendar lahko pravo obliko neke stvari ugotovimo s pomočjo ustreznega pripomočka in postopka merjenja. Tako lahko ločimo med prvotnimi in sekundarnimi lastnostmi.

B: Prehitro se veseliš, ker lahko na enak način razlikujemo tudi v primeru barv - razlika je le v tehniki in pripomočkih merjenja, nikakor pa ne v principu. Tako ostajava zgolj pri lastnostih, ki so, kot ti praviš, sekundarne ali subjektivne, in sedaj je pravi trenutek, da ti ponudim še drugi odgovor na izhodiščno vprašanje o odnosu med fizičnimi predmeti in predstavami/čutnimi vtisi: če niso neposredni predmeti naše zaznave nikoli nič drugega kot naše predstave/čutni vtisi, potem nimamo nikakršnega (dobrega) razloga za to, da bi sprejemali obstoj fizičnih predme-

tov, ki povzročajo naše predstave/čutne vtise. Preden poskušaš ugovarjati, poslušaj zagovor za to pozicijo.

Oba se strinjava, da so neposredni predmeti zaznave lahko le predstave/čutni vtisi. Argumenti za obstoj fizičnih stvari, ki so neodvisne od čutnih vtisov, morajo, na nek način, biti utemeljeni v naših izkušnjah. Ker ne moremo neposredno zaznati povezave med imetjem čutnega vtisa neke vrste in prisotnostjo fizičnega predmeta neke vrste, nam ostane le še možnost, da se čutila med seboj povezujejo in dopolnjujejo in da na ta način dobimo želeno informacijo. To pa seveda pomeni, da nam izkušnje ne ponujajo argumenta za tezo o neodvisnem obstoju fizičnih predmetov, ampak le o naših čutnih vtisih.

A: Bil si zelo prepričljiv, ampak ujel si se v lastno zanko.

B: Zakaj naj bi se ujel v lastno zanko?

A: Ko si prej dokazoval, da nimamo nikakršne evidence o obstoju fizičnih stvari, ki nam bi jo zagotavljale izkušnje, si trdil, da so edino čutni vtisi tisto, kar je neposredno zaznano in o čemer lahko imamo izkustveno evidenco.

B: Res je, vendar ne vem, čemu morava vse to še enkrat ponavljati.

A: Praviš midva. Kako pa veš, da sva dva. Kaj pa, če je bilo vse to samo tvoja zmedena predstava in sem zgolj zmotna izpeljava iz tvojih čutnih vtisov?

B: To pa je preveč. Ali ti morda dvomiš v obstoj drugih zavestnih bitij?

A: Tega nisem rekel. Še več, tudi mislil nisem tako. Vendar pa bi te želel opozoriti, da lahko tvojo argumentacijo o statusu fizičnih predmetov uporabimo tudi v primeru drugih zavesti. Jasno je, če nimamo dobrih razlogov, da bi sprejeli fizične stvari, ki bi bile pred čutnimi vtisi, potem, če je argument veljaven, nimamo dobrih razlogov, da bi sprejeli obstoj drugih zavesti. Ker vem, da je zate argument veljaven, potem moraš priznati, da si se znašel v absurdni situaciji, ko nisi spodbil le obstoja fizičnih predmetov, ampak tudi drugih zavesti.

B: Zelo dobro, zelo dobro, vendar si očitno pričakoval preveč. Drži, da je argument, s katerim sem ovrgel obstoj fizičnih stvari pred čutnimi vtisi, uporaben tudi v primeru drugih zavesti, ampak s tem se zgodba še ne konča. Spregledal si smer mojega dokazovanja. Želel sem pokazati, da tudi v primeru, če fizični predmeti obstajajo, le-ti ne morejo biti vzroki naših čutnih vtisov. Vzroki za čutne vtise so lahko le v duhovni bitnosti. Ker pa so moji čutni vtisi neodvisni od moje volje, saj takrat, ko na primer ob svetlem dnevu odprem oči, ne morem izbirati, ali bom videl ali ne, niti ne, kateri posamični predmeti naj bodo predstavljeni mojemo pogledu, se zastavlja vprašanje, kaj je lahko njihov vzrok?

A: Če me spomin ne vara, potem je odgovor jasen. Duhovna bitnost je zate preprosta in nedeljiva in takrat, ko zaznava čutne vtise/predstave in je pasivna, jo označiš kot razum, dočim pa takrat, ko ustvarja ali kakorkoli deluje na vtise/predstave, jo imenuješ volja. Iz tega izhaja, da duhovna bitnost ne more biti zaznana sama po sebi, ampak zgolj preko svojih učinkov. Zato je lahko vzrok, po katerem si me spraševal, samo neka druga volja ali duhovna bitnost.

B: Zelo hitro si zapopadel, kaj je moj namen. Kot sem rekel, čutni vtisi so tako obstojni, živi in urejeni, da je jasno, da ne morejo nastajati na slepo, kot se to pogosto dogaja pri naših domišljijskih predstavah. So v pravilnem toku in nizu in "njihova čudovita zveza zadostno izpričuje modrost in dobrohotnost njihovega stvarnika". Te urejenosti, pravilnosti v naših čutnih predstavah običajno imenujemo naravni zakoni, kar nam omogoča predvidevanje, s katerim lahko uravnavamo naše življenje.

A: Aha, torej je pravilnost in urejenost, o katerih govoriš, rezultat Duha, ki ga ne moremo spoznati drugače kot po njegovih učinkih. In ta Duh ni moja ali tvoja zavest, ampak je nekaj drugega.

B: Natanko tako. To je neskončni duh - Bog. In sedaj ti bo jasno, zakaj sem prej moral dokazati, da vzrok za naše čutne vtise ne morejo biti fizične stvari in da to ne izključuje obstoja nezaznanih fizičnih stvari. Poudariti moram, da moje govorjenje o nezaznanih fizičnih stvareh ni bilo najbolj natančno. Moral bi razlikovati med: fizičnimi stvarmi, ki jih ne zazna noben omejen, končen duh (človekova zavest), in tistimi, ki jih ne zazna noben duh. V tem primeru pa je jasno, da takih stvari ni. Torej so le nezaznavni predmeti za nas in ne na sploh, ker je Bog tisti, ki tudi za nas nezaznavne predmete neprestano zaznava. Tako sva prišla do točke, ko je jasno, zakaj trdim, da je biti enako biti zaznan.

A: Da si ohranil svojo tezo o čutnih vtisih kot edinih neposredno zaznavnih predmetih in ti ni bilo potrebno pasti v absurdnost, si vpeljal neskončnega duha - Boga. Toda le-ta sam ni neposredni predmet zaznavanja, ampak so to le njegovi učinki.

B: Soglašam, vendar ne pozabi, da sem ti želel dopovedati le to, da je tisto, kar si zaznal pod grmom na vrtu, stvarna mačka, ki pa je skupek naših čutnih vtisov/predstav. Zato boš moral z dodatnimi pomisleki opraviti sam.

Zadnji stavek je komaj še prišel do mojih ušes. Zaskrbljeno sem pogledoval naokoli, saj sem si želel nadaljevati dialog. Ker je sogovornik tako nepričakovano izginil, mi ni preostalo ničesar drugega, kot da poskušam strniti dosedanjo razpravo.

Začel sem z ugotovitvijo, da sem zaznal neko dogajanje pod grmom na vrtu. Ob natančnem opazovanju sem spoznal, da je tisto, kar se premika pod grmom, mačka. Ker sem realist, sem bil prepričan, da tisto, kar sem zaznal pod grmom, obstaja. Težava pa je v tem, da mi je sogovorec B najprej pokazal, da je tisto, kar sem zaznal pod grmom - mačka, zgolj skupek mojih čutnih vtisov/predstav, nato, da vzrok za te vtise ne more biti izven zavesti (duha) - misleče substance, in na koncu, da je pravi vzrok vsega neskončni duh - Bog. Tako se zdi, da za to, da sem realist - na primer o mački, ki je pod grmom na mojem vrtu -, ni potrebno, da sprejmem, da je ta mačka neka bitnost, ki obstaja neodvisno od duševnega. Vprašanje o obstoju, neodvisnem od duševnega, tako sem mislil, je vprašanje, ki s sprejemanjem realistične pozicije nima ničesar skupnega, saj takrat, ko kot realist govorim o mački, me vprašanje o tem, ali obstaja neodvisno od (moje) zavesti ali ne, sploh ne zanima. Prva sled dvoma se je pojavila le ob dejstvu, da je obstoj

vse stvarnosti odvisen od Boga, vendar ne zgolj kot Stvarnika, ampak kot tistega, ki je vse zaznavajoči in s tem zagotavlja tudi obstoj stvari, ki jih druga (zavestna) bitja (še) ne morejo zaznavati. "In kaj te moti pri tem? Morda bi hotel ohraniti tezo o fizičnih stvareh kot skupku predstav/čutnih vtisov, vendar pa ne želiš hkrati sprejeti teistične drže?"

A: Ali si se vrnil in mi boš pomagal, da razrešim nekatere pomisleke?

M[3]: Očitno si me zamenjal z B-jem. Kako bi lahko on kadarkoli predlagal pozicijo, ki bi izključevala Boga. Vendar to sedaj ni pomembno in poslušaj, kaj bi ti rad povedal. Če bi B-jeve čutne vtise/predstave nadomestili z nekim izrazom, ki bi bil bolj ustrezen - na primer s čutnimi podatki. Tako bi namesto obstoja fizičnih predmetov kot skupkov predstav/čutnih vtisov sedaj dobili fizične stvari kot logično konstrukcijo iz čutnih podatkov, kar pomeni, da je vsak stavek o fizičnih stvareh prevedljiv v množico stavkov o čutnih podatkih. Hkrati pa se lahko rešiš tudi težave z obstojem zate nezaznanih predmetov, katerih obstoj je zagotovljen z dejstvom, da so zaznani v Božjem duhu, saj so tiste fizične stvari, ki jih (še) ne zaznavamo, opredeljene kot tisto, kar predstavlja stalno možnost zaznavanja.

A: Ne vem, če bi s tem karkoli pridobil.

M: Če ciljaš s tem na težave, ki jih prinaša novo vpeljani izraz čutni podatki, potem se moram s teboj strinjati. Zdi se, da mnogo ljudi enostavno sprejema posamezne izraze, kot da bi bili njihovi pomeni jasno opredeljeni. Šele natančna analiza pokaže, da temu mnogokrat ni tako.

A: Če se zavedaš teh težav, zakaj pa si mi potem ponudil takšno "izboljšavo"?

M: Zato imam zelo jasen razlog. B-jeve težave in tudi težave izboljšane pozicije izhajajo predvsem iz dejstva, da v pojasnjevanju nekega pojava ne moremo ostati zgolj pri opisih, ki bi bili v jeziku čutnih podatkov (opisov pojavov). Vzemiva začetni primer: "Mačka je pod grmom." Ta stavek lahko uporabimo za katerokoli mačko, ki je pod katerimkoli grmom. Vsaka od teh mačk je lahko opazovana na nedoločeno število načinov in z ravno tako nedoločenim številom gledišč pozicij. Pri tem pa je jasno, da morajo tudi pogoji, pod katerimi so ti čutni podatki dejansko začuteni, biti izraženi s pomočjo nedoločenega števila stavkov o drugih čutnih podatkih. S tem pa težav še ni konec. Trdilni stavek "Mačka je pod grmom" bi moral biti preveden v množico stavkov o čutnih podatkih, ki pa bi bili, če mačka ni zaznana, zgolj hipotetični, kar bi pomenilo, da je mačka pod grmom na mojem vrtu, ki je nihče sedaj ne zaznava, zgolj možnost zaznavanja.

A: Mislim, da sedaj razumem, kam meriš. Želiš mi povedati, da se za pojavi skriva še nekaj, kar zagotavlja njihovo objektivnost.

M: Na nek način to drži. Vendar pa moraš biti pri tem zelo pazljiv. Samo dejstvo, da imaš občutke, je že dovolj, da se izogneš zanki, v katero se je ujel B.

A: Zelo privlačno, vendar mi ni jasno, kako lahko prideš od mentalnih stvari, kot so občutki, predstave, vtisi, ideje, do zaznavnih predmetov, ki sva jih prej oz-

[3] M predstavlja prirejenega G. E. Moora. Njegove ugotovitve o teh problemih najdete v tekstu "The Refutation od Idealism" (Moore 1970).

načila za neodvisne od zavesti?

M: B-jeva zmota je bila ravno v tem, da je trdil, da se lahko neposredno zavedamo le naših lastnih predstav/čutnih vtisov. Pri tem je spregledal dejstvo, da je potrebno ločevati med čutnim vtisom/predstavo na primer "mačka" in zavedanjem tega vtisa/predstave. Čutni vtis "mačka" je predmet dejanja zavedanja in ne del le tega, kar pa pomeni, da lahko čutni vtis obstaja tudi, če ni ozaveščen. Ali če povem drugače: ker je čutni vtis/predstava predmet našega zavedanja in ne njegova lastnost, obstoj čutnega vtisa/predstave ni nujno odvisen od obstoja zavedanja. To pa pomeni, da B-jev biti je biti zaznan ni nujno resničen in s tem je spodkopan sam temelj njegove idealistične pozicije.

A: Trdiš, da idealist, kot je B, mora jemati princip biti je biti zaznan kot nujno resnico.

M: Vsekakor. Mislim, da se lahko strinjava, da je to, da lastnost zavestnega dejanja obstaja le, če obstaja zavestno dejanje, zakon ontologije.

A: Aha. Torej gre za ontološko nujnost, kar pomeni da, če je čutni vtis/predstava "mačka" lastnost zavedanja, potem ne more obstajati, če ne obstaja zavestno dejanje. Ker pa je čutni vtis predmet dejanja zavedanja, se ontološki zakon, kot si ga formuliral, ne more uporabljati za čutne vtise. Vendar pa si s tem pokazal samo, da argument za nujnost B-jevega principa takrat, ko se uporablja za čutne vtise, ni veljaven. Ali misliš, da je princip tudi napačen?

M: Ost mojega argumentiranja ni usmerjena k vprašanju: ali lahko obstaja neizkusen čutni vtis/predstava "mačka", ampak me zanima vprašanje obstoja mačke, predmeta izkustva. In ravno na tej točki je izvor B-jeve zmote. Motil se je, ker je zastavil napačno izhodiščno vprašanje: kakšen razlog imamo za to, da predpostavimo, da nekaj (karkoli) ustreza našim občutkom? Vprašati bi se moral: kakšen razlog imamo za to, da lahko predpostavimo, da fizične stvari ne obstajajo, če pa imamo za njihov obstoj enako evidenco kot za občutke?

A: Tega ne razumem. Kaj pa je evidenca za obstoj fizičnih stvari?

M: Evidenca za njihov obstoj je natanko tista čudna relacija zavesti, ki nam omogoči, da se seznanimo s čutnimi vtisi/predstavami. Tako ni res, da se neposredno zavedamo zgolj naših čutnih vtisov/predstav, ampak tudi fizičnih stvari.

A: Ali misliš, da si s tem zavrnil grožnjo idealizma? Zdi se mi, da ne. Vzemiva znova izhodiščni primer nečesa (stvari) pod grmom. Tisto, kar je pod grmom, sem ugotovil, je mačka.

M: Dobro. Rekel si, da si ugotovil, da je stvar pod grmom mačka. Torej imaš določeno zaznavno sodbo "To je mačka", ki se nanaša na običajno stvar. Pri tem pa takrat, ko praviš, to je mačka, ne trdiš, da je tisto, kar "to" predstavlja, mačka.

A: Soglašam. "To" v moji sodbi nikakor ni mačka.

M: Dobro. Tvoja sodba je lahko ali resnična ali neresnična. Če je resnična, potem mora "to" v tvoji sodbi biti mačka, saj drugače sodba ne bi mogla biti resnična.

A: Zmeden sem in ne vem, kako se naj rešim iz tega.

M: Tvoja težava je v tem, da si izrekel zaznavno sodbo "To je mačka", s katero si zaobsegel celotno mačko (celo stvar pod grmom). Celote ne moreš videti tako dolgo, dokler ne vidiš vseh njenih delov. Ti si videl le del mačke - del njene površine. Tako je "to" v tvoji zaznavni sodbi lahko le tisto, kar si zaznal, in to nikakor ni mačka, ampak samo njen del. Ob tem pa je to, kar si zaznal, lahko le občutek ali čutni podatek, kot sem ti pojasnil že prej.

A: Nekaj me moti. Prej si trdil, da je evidenca, ki jo imam o fizičnih predmetih, enaka tisti, ki jo imam o svojih občutkih, in da nam fizični predmeti niso "posredovani" z občutki. Sedaj pa me želiš prepričati, da so kljub vsemu "posredovani" s svojimi deli ali z različnimi občutki/čutnimi podatki, ki so pogojeni z različnimi perspektivami. Če je torej stvar pod grmom sestavljena (ima mnogo delov), potem jo lahko vidim le, če vidim vse njene dele. Ker pa v trenutku, ko sem s terase pogledal na vrt (zaradi določene gledišče točke), nisem mogel videti vseh njenih delov, nisem mogel videti mačke.

M: Natančno tako. Videl si nekaj, kar, očitno, ni odvisno od tvojih zaznav, vendar pa nisi videl te stvari v celoti.

A: Zdi se mi, da je cena za to, da obstajajo predmeti, ki so neodvisni od zavesti, v tem primeru previsoka, saj sem obsojen na to, da vidim vedno le dele in nikoli celote.

M: O tem, ali si s tako ceno zadovoljen ali ne, se boš moral odločiti sam. Pri tem pa ne pozabi, da ima filozofija neko čudno lastnost - namreč lastnost spontane rasti. Če se nekdo ukvarja z določenim problemom in ponudi neko rešitev, potem ta rešitev proizvede nove probleme, ki so generatorji novih, vedno bolj kompleksnih odgovorov - teorij. Pri tem pa obstaja neprestana nevarnost, da bo izhodiščni problem enostavno pozabljen v vseh teh prizadevanjih.

A: Dobro si povedal. Res se mi zdi, da sem se že kar preveč oddaljil od začetnega problema, čeprav pa sem si hkrati pojasnil tudi nekatere stvari, o katerih v izvorni zastavitvi problema sploh nisem imel nikakršne predstave.

V tem trenutku sem znova ostal sam, kar pa sploh ni tako slabo, saj lahko v miru preudarjam o tem, kar je bilo povedano. Tisto, kar sem zaznal pod grmom, je nekaj, kar je neodvisno od moje zaznave. Problem je samo v tem, da mi ni jasno, kako od tega, kar je (v pomenu obstoja) neodvisno od mene, pridem do predstave mačke. "Mogoče pa ti lahko pomagam," se oglasi neznani glas.

A: Kako bi mi lahko pomagal?

P[4]: Ugotovil si, da obstajajo posamezne stvari, ki so neodvisne od zavesti. Skrbi pa te, ker ne veš, kako si prišel do te ugotovitve. Enostavno bi bilo, če bi ti to nekdo "vtisnil" v tvojo zavest.

A: Upam, da s tem ne misliš Boga? S to možnostjo sem že opravil in ne bi hotel

[4] P predstavlja najprej prirejenega H. Putnama (zagovornika internega realizma), v zaključnem delu pa C. A. Hookerja (zagovornika metafizičnega realizma). Putnamovo pozicijo boste našli v Putnam (1981) ter Putnam (1985), Hookerjevo pa v Hooker (1987), predvsem osmo poglavje.

še enkrat po isti poti.

P: Ne, ne. Ko sem rekel "vtisnil", nisem mislil na znano zgodbo o vosku, v katerega s pečatnikom lahko vtisnemo določene podobe, ampak sem predpostavljal, da je neodvisnost, o kateri že tako dolgo razmišljaš, pravzaprav vzročna neodvisnost.

A: To me spominja na neko staro zgodbo, ko tujec prepričuje Teajteta, da imajo eksistenco samo tiste bitnosti, ki lahko delujejo na druge stvari ali pa prenašajo (trpijo) njihovo delovanje.

P: Na dobri poti si. Če sprejemaš, da obstajajo le tiste bitnosti, ki lahko delujejo ali prenašajo delovanja drugih stvari, potem moraš narediti samo še korak naprej in ugotoviti, da v primeru, ko neka bitnost ne deluje vzročno na drugo bitnost, je druga bitnost neodvisna od prve.

A: Počakaj. Res je, da sprejemam poanto stare zgodbe, vendar me nekaj skrbi. Kaj pa če neka bitnost zgolj daje videz, da deluje na druge stvari, v resnici pa je vzročno nemočna. Do tega videza prihajamo z našimi čutili, saj drugače tako nimamo dostopa do teh zunanjih, neodvisno obstoječih bitnosti.

P: Tudi v primeru, ko ljudje ne bi imeli čutil, bi (vsaj) nekaj takih bitnosti obstajalo. Še več, tudi v primeru, če ljudi sploh ne bi bilo, bi te bitnosti obstajale.

A: Morda res, toda kako bi lahko mi vedeli, da obstajajo take bitnosti. Dejstvo, da bi nekaj bilo, četudi nas ne bi bilo, izgleda nekako nezanimivo za nas.

P: Verjetno bi želel, da ti pojasnim, kako si pridobimo znanje o teh zunanjih, neodvisnih bitnostih. Tisto, kar ti lahko ponudim, je le splošen odgovor, strategija, katere podrobnosti pa so stvar raziskovanj fiziologov, nevrologov, psihologov, filozofov psihologije in še koga. Ker se gibljeva na področju čiste filozofije, bo torej zadostovalo, če možnost pridobivanja znanja o zunanjih stvareh formuliram v trditev, da posamezne stvari (lahko) učinkujejo druga na drugo vzročno. To medsebojno učinkovanje, ki vključujeje seveda tudi ljudi, je tako izoblikovano, da omogoča človekovo učenje in zavest o svetu, kar pa hkrati pomeni, da v primeru, ko človek ne obstaja, ohranijo te stvari to svojo vzročno moč neokrnjeno.

A: Če sem te prav razumel, potem praviš, da imajo zunanje, od naše zavesti neodvisne stvari, stabilno vzročno moč, in dejstvo, da jih ljudje spoznavamo ali pa ne spoznavamo, nima na njihovo vzročno moč nikakršnega vpliva.

P: Natanko tako. Ampak, da ne bi prišel v skušnjavo, moram človekov položaj in vlogo v svetu še dodatno osvetliti. Človek je le ena od zavesti neodvisnih stvari, ki (lahko) deluje vzročno na druge in je deležna takega delovanja. Posamezni dogodki v tem medsebojnem delovanju vplivajo na človekovo fizična in duševna stanja, kar lahko opišem kot njegovo učenje in razvoj v odnosu do zunanjega sveta. Ena od pomembnih potez tega učenja je učenje predstavljanja (reprezentiranja) sveta, kar pa vključuje pridobivanje upravičenih resničnih prepričanj (znanj) o okolju ter pojmovnih shem, ki jih lahko uporablja v opisovanju okolja.

A: Zdi se mi, da mi pripoveduješ o teoriji učenja, ki bi upoštevala načela evoluci-

je. Imamo princip "poskusov in napak", ki na dolgi rok nagrajuje tiste, ki se uspešnejše prilagajajo okolju, in kaznuje tiste, ki so neuspešni pri tem prilagajanju. Vendar pa je to "slepa izbira". Pri človeku pa je potrebno pojasniti ravno dejstvo njegovega kognitivnega razvoja v okviru tega naturalističnega sistema.

P: Res je. Zato pa sem te prej opozoril, da sva v območju filozofije, kjer se morava zadovoljiti le s splošnimi odgovori, ki zamejijo prostor spraševanja, ne dajejo pa izčrpnih rešitev, vendar ne pozabi na dejstvo, da ljudje, vzeto na splošno, dosegamo zastavljene cilje zelo uspešno. Pri tem se opiram na dve ugotovitvi. Prva pravi, da ljudje uspešno dosegamo zastavljene cilje, če delujemo na podlagi prepričanj, za katera mislimo, da so resnična. Druga pa jo dopolnjujejo s spoznanjem, da so mnoga od teh prepričanj dejansko resnična.

A: Izhajaš torej iz dveh tez. Na eni strani trdiš, da smo ljudje uspešni v doseganju zastavljenih ciljev, če delujemo na osnovi prepričanj, za katera menimo, da so resnična. Mislim, da se prave težave zate začnejo takrat, ko moraš pojasniti, kaj je res(nica). Če me hočeš prepričati, da za to zadostuje že dejstvo, da je poljuben napovedani cilj dosežen, potem te moram spomniti, na primer, na vlogo preročišč v stari Grčiji ali pa na astronome, kakršen je bil Kepler, ki so živeli od astrologije.

P: Zelo dobro, da si se spomnil teh primerov. Morda pa je ob tem zanimivo še nekaj drugega. Namreč dejstvo, da je bila izhodiščna podmena moje pojasnitve ravno teza o vzročni zvezi med spoznavajočim in spoznavanim. Na ta način se lahko izognemo možnim težavam, ki si jih najbrž imel v mislih.

A: Natanko tako. Zato se mi zastavlja naslednje vprašanje: Če je spoznanje o svetu zasnovano na vzročnih zvezah, potem mora obstajati opis teh ustreznih vzročnih zvez, ki zagotavljajo spoznanje?

P: Znova me sprašuješ po tistem, kar ni naloga filozofov, ampak psihologov, nevrologov in drugih kognitivnih znanstvenikov, ki se ukvarjajo s tem področjem. To pa ne pomeni, da se želim izogniti odgovoru na vprašanje, ki si ga zastavil. Ko sem govoril o resničnih prepričanjih, ki so osnova za uspešno doseganje zastavljenih ciljev, sem mislil na dejstvo, da taka prepričanja reflektirajo svet, kar pa ne pomeni ničesar drugega kot to, da ljudje v zavesti in v uporabi jezika bolj ali manj natančno izoblikujemo predstave o svetu.

A: Resničnost naših prepričanj lahko torej ugotavljamo le na osnovi naših predstav in njihovega odnosa do sveta, ki ga predstavljajo. Ali torej zagovarjaš staro tezo, da je resnica v ujemanju stvari in razuma?

P: Ne. Hočem te opozoriti na to, da je resnica (do neke mere) opredeljena z našimi spoznavnimi zmožnostmi, da je na nek način določena z osnovnim znanjem, ki ga že posedujemo. To pa pomeni, da resnica ni nekaj, kar je ločeno od tistega, ki spoznava, reflektira svet.

A: Naša najboljša predstava o svetu je torej lahko resnična, vendar ne moremo biti gotovi, da je to tako. Ali ne pomeni to, da se lahko neprestano motimo, da živimo z lažnimi prepričanji o svetu?

P: Zato pa obstajajo evolucijski korektivi, ki nam omogočajo, da se neprestano

zavedamo naših spoznavnih omejenosti v odnosu do spekulativnih in jezikovnih zmožnosti. Naš kognitivni razvoj je odprt proces. Spoznavamo, spoznavamo, kako spoznavamo, spoznavamo spoznavanje in spoznavamo spoznavanja o tem, kako spoznavamo ... Tak proces je možen le, če smo ljudje vrsta, ki ima specifičen spoznavni aparat, ki se je razvil v vzročni interakciji s svetom, ki obstaja neodvisno od nas in katerega zgradba, strukture, posamezne značilnosti so v principu spoznavne.

A: Znova se mi zdi, da na koncu koncev pristaneš v teoriji, ki sprejema ujemanje stvari in razuma. Ali to ne pomeni, da bi hotel zagovarjati tezo, da so naše spoznavne zmožnosti odločilne za odločitev o tem, ali se posamezna predstava nanaša na svet ali ne?

P: Morda si res dobil tak vtis, vendar je potrebno poudariti, da med klasično in mojo teorijo obstaja pomembna razlika. Izhajam iz evolucijske teorije, vendar pri tem ne zanemarjam dejstva, da je človek, kot vrsta, zmožen spreminjati svet (okolje). Na nek način smo ga zmožni izbirati vnaprej. Ta izbira ni instinktivna, ampak temelji na naši zavestni kontroli. V skrajni točki to pomeni, da bomo z nadaljnjim razvojem genetskega inženiringa zmožni (če to nismo že v tem trenutku) selekcionirati samo genetsko strukturo, ki je skladno z evolucijsko teorijo, osnova, na kateri deluje selekcija okolja. Zato resnica ni več klasično ujemanje (za)danega sveta in spoznavajočega razuma, ampak je rezultat medsebojnega vzročnega učinkovanja obeh, kar pa se seveda, na koncu, izrazi (običajno na jezikovni način) v naših predstavah, ki se nanašajo na svet.

A: Če prenesem tvoje ugotovitve na moj začetni primer mačke pod grmom, potem pridem do naslednjih ugotovitev: Sam obstoj mačke (stvari pod grmom) je logično in pojmovno neodvisen od spoznavnih pogojev. Z mačko sva v določeni vzročni medsebojni zvezi in zato jo (lahko) spoznam. Moje delovanje, ki je temeljilo na predpostavki, da je moja predstava resnična, je doseglo svoj namen - mačka je zbežala, kar pomeni, da je predstava dejansko bila resnična. Torej sem realist[5].

Realisms - the Differences are Obvious

Discussions about the question “What there is in the world?” are normally connected with two other questions “What can we know?” and “How can be our knowledge of the world conceptualised?”. Both levels, ontological and epistemological, are sometimes, unjustifiably, interchanged what is resulted in different ontological positions that declare themselves as a kind of realism but are mutually incompatible. Differences between idealist, internal and methaphysical realism are presented in

[5] Realizem, ki ga zagovarjam, je metafizični realizem, kar pomeni, da zagovarjam obstoj ne le bitnosti, kot so mačke, psi, kamni, ... , ampak tudi atomov, protonov, elektronov ... ter lastnosti, relacij in stanj stvari. Več lahko o tem preberete v Armstrong (1978) in Borstner (1995).

the form of dialogue between speakers who represent some basic ideas of the well-known defenders of particular kind of realism. At the end, there are offered arguments for the metaphysical realism as the best candidate for our answer on the former question "What there is in the world?"

Keywords: ontology, reality, realism.

Literatura

Armstrong, D. M. (1978) *Universals and Scientific Realism I, II*, Cambridge University Press, Cambrudge.

Berkeley, G. (1976) *Filozofski spisi*, Slovenska matica, Ljubljana.

Borstner, B. (1995) *Problemi realizma*, Katedra, Maribor.

Hooker, C. A. (1987) *A Realistic Theory of Science*, State University of New York Press, Albany.

Moore, G. E. (1970) *Philosophical Studies*, Routledge and Keagan Paul, London

Putnam, H. (1981) *Reason, Truth, and History*. Cambridge University Press, Cambridge.

Putnam, H. (1985) *Realism with a Human Face*. Harvard University Press, Cambridge Mass.